

עכברושים בווערים

הזיכרון הראשון שלי הוא מגיל שנתיים. באותה תקופה חיפה היתה זירת קרב בין הבריטים, האיטלקים והגרמנים. היו שם הפצצות אוויריות, ספינות וצוללות, אז הוחלט שאנחנו נעבור לצפת, קרוב לעבודה של אבא שלי. הוא נשלח על ידי סולל בונה כדי לסלול את כביש הצפון ולהקים את משטרת צפת. וכך היה. עברנו יחד, מספר משפחות, מרחוב סוקולוב בחיפה לבניין אחד בצפת העתיקה, בקיץ הלוהט של 1939.

בכל בוקר היינו הולכים כולנו לגן של מרגלית, כמו שיירה של ברווזים. אחי הבכור אבנר, בן החמש וחצי, היה אחראי על אחי ויקטור-חיים, בן השלוש וחצי. יואב, בן דודי בן החמש, היה אחראי עלי, בן השנתיים. לא היו מבוגרים בעסק, כמובן. סמכו עלינו שנגיע, ואנחנו היינו עושים את הדרך בעיר העתיקה לגן, שהיה במרחק של איזה שמונה

מאות, תשע מאות מטר. משך הליכה של כמעט
רבע שעה, עשרים דקות.

ערפל הבוקר המרענן הקל על צעידתנו לגן,
ובכל יום התעכבנו ליד מרכז החנויות ובתי
המלאכה שהיו במסלול ההליכה שלנו. משם
המשכנו לראש הגבעה, לתחנת הדלק של צפת,
הלא היא התחנה של אבו-יוסף הערבי. זו היתה
תחנת דלק של אותם הימים, צבר של חביות
גדולות, מאתיים ליטר, שהיו שם עם משאבה.
אהבנו להתבונן בפועלים השואבים את הדלק
מהחביות לפחים. טנקות, קראנו להם. הפועלים
החסונים היו אוטמים את הטנקות הענקיות
בפטישי הלחמה, אותם הם חיממו על פרימוסים.
את הפחים הם אטמו עם בדיל מוצק, כדי שהבנזין
לא יתנדף החוצה, ואת הפחים החתומים היו
מוכרים לכפריים.

*

בוקר אחד התעכבנו ליד תחנת הדלק של אבו
יוסף קצת יותר. הייתה לכך סיבה. אל התחנה

הגיעה משאית עמוסת חביות דלק גדולות, והסתכלנו שמה איך פורקים עם מנוף את החביות ומורידים אותן. היינו מרותקים למעשה, עד שלבסוף אבנר, אחי הבכור, האיץ בנו למהר לגן. המשכנו לצעוד במרכז הכביש הצר, ולאחר שתי דקות בדיוק נשמע פיצוץ אדיר מהתחנה, אותה כבר לא ראינו. הבום הגדול החריד אותנו, ושני הגדולים - אחי ובן דודי - פצחו בהתייעצות נמרצת אם לחזור הביתה או להמשיך לגן. בעוד הם שוטחים טיעוניהם, הבחנו בפטריית עשן שחורה מיתמרת אל עבר השמים הכחולים – ולאחריה נחל של בנזין בוער, שוטף ומתקדם לעברנו במהירות.

*

לכמה שניות נצבנו קפואים מאימה, אך כשהאש החלה להתקרב אלינו ממש, התחלנו לברוח על נפשנו. יואב, בן-דודי, הרים אותי על ידיו ונמלטנו בריצה לקצה המדרכה הלא מרוצפת שגבלה בוואדי הירוק. גם אבנר, אחי, הרים את

ויקטור – אך נמלט לצד השני של הכביש. וכך ניצבנו, מבוהלים ואובדי עצות, כשנחשול האש הזורם מפריד ביננו.

בצפת היו בורות ניקוז כאלה, לגשמים ולשלג שהיה יורד, ובנזין הבוער נכנס פנימה. כשהאש התחילה לבוא לעברינו, היא למעשה זרמה כבר בתוך הדרך. כדי שתבינו, באותן שנים הכביש היה מרוצף באבנים, לא אספלט, והמדרכה היתה באבנים קצת יותר גבוהות.

ופתאום, תופעה נוראית - ראינו שקופצים שם יצורים בוערים מתוך הפתחים של הניקוז, והם רצים בטירוף למטה להימלט מהאש. אבל הם היו בוערים! תיכף הבחנו שאלה עכברושים שנדלקו מהבנזין הבוער.

פרצנו בבכי נורא. גם אש וגם עכברושים? זה כבר היה יותר מדי. בן-דודי ואני התחלנו לרדת לתוך הוואדי, אך מהר מאוד התגלגלנו ונפלנו עד תחתית הערוץ.

זה לא חילץ אותנו, כמובן. האש הדליקה את כל הוואדי היבש ונאחזה בצמחים הנמוכים ובעצים הגבוהים. העשן הסמיך כיסה את האזור

והסתיר את צפת ששכנה על ההר. עברנו ממש בתוך אזור חרוך, כשהכל מלווה בעשן ואש. אני זוכר שבכיתי כל הדרך ויואב ניסה להשתיק אותי. בסופו של דבר הוא לקח אותי ושם אותי על הגב, כמו כסא, וגרר אותי דרך השטח החרוך. שחורים מעשן ופיח, שרוטים עד זוב דם, מצאנו את עצמנו לא הרחק מהכפר הערבי העוין, עין זיתון.

היינו צמאים מאד, רעבים ובעיקר מבוהלים. יואב צעד בדרך העפר שבצד הכביש ואני אחריו, צועד ובוכה עד שעת הצהרים. עצרנו ליד עץ תאנה. "רוצה הביתה", "את אימא" בכיתי בגרון ניחר, ויואב הצטרף לבכי.

יואב ניסה לטפס על העץ ולמשוך תאנים, אבל הצליח לקטוף רק שתיים. לא הסכמתי לאכול אותן. רציתי שאימא כבר תמצא אותנו ותשקה אותי במים. ישבנו, חבוקים, תחת עץ התאנה, חוששים שמא האש תגיע והעכברושים איתה. יואב החליט שאנחנו לא נזוז. כי בודאי יבואו לחפש אותנו ועדיף שנהיה במקום שאפשר יהיה למצוא אותנו.

איבדנו את חוש הזמן. השריפה התפשטה
ושרפה את כל ההר מולנו, כל צפת היתה עשנה,
ואף אחד לא בא לחפש אותנו. הערב ירד והפחד
מפני החשיכה החל לחלחל.

לפתע החרידה את הדממה נעירת חמור. שני
חמורים, למעשה. הם עצרו לידנו, עמוסים
בשקים, ועל אחד מהם ישב רוכב ערבי מפחיד,
בכאפיה וגלאביה, שבא לנוח תחת העץ.

*

ניסנו לברוח מפניו, אך הוא הבין מיד שאנחנו
פליטי השריפה וניסה להרגיע אותנו בערבית.
"מה תחפו" (אל תפחדו), אמר. מאחר שאנחנו
הבנו ערבית, נרגענו מעט, וכשהוא הזמין אותנו
לביתו הפסקנו לברוח.

הוא נראה לי אז ענק, אולי בגלל שאני הייתי
כל כך קטן. ביד אחת הניף אותי אל חיקו, הושיב
אותי על החמור ועל החמור השני הושיב את
יואב. לאחר רכיבה ארוכה למדי הגענו לכפר
מגוריו, עין זיתון. זה, למעשה, היה כפר של

פורעים ערביים, ומאוד חששו להיכנס אליו.
ולשם הגענו.

הוא קשר את החמורים ליד הבית והחל לקרוא
לאשתו בצעקות, "אום אחמד, אתלעי ברה, פי
דויוף" (אשתי, אם אחמד, צאי החוצה, יש
אורחים).

מהבית יצאה אישה עבת בשר ובידיה תינוק
יונק משד שחלצה. נכנסנו פנימה, לחדר גדול עם
מחצלות וכריות על הרצפה. "איסקי הון ואיכסלי
הון" (תני להם לשתות ותרחצי אותם), הורה,
והיא הביאה מיד ג'ארה - כד מים קטן מחרס ופיה
קטנה בקצהו.

גמענו את המים הצוננים והטעימים בלהיטות,
והפחד החל מתנדף. הבנו שלא יעונה לנו כל רע.
לאחר ששתינו, אום אחמד הפשיטה אותנו, ואת
בגדינו המפויחים והמעושנים זרקה לדלי.

בחזית הבית הייתה רחבה ובמרכזה נמצא בור
מים, ממנו היו שואבים מים בדלי קשור בחבל.
בידה האחת היא משכה מים מן הבור אל גיגית
גדולה, ובידה השנייה אחזה סבון חום מרובע

שנסך ריח מענג של שמן זית. מרוב רעב רציתי לנגוס בו.

אום אחמד שטפה אותנו, ניגבה בסחבה, ולבסוף הלבישה אותנו בגלביות קטנות של ילדיה. "תחכו פה", ביקשה ואנחנו המתנו ליד בור המים בצייתנות.

שוב הושקינו במים ונתבקשנו להצטרף לארוחת הערב. בחדר המחצלות היא העמידה סנייה גדולה מנחושת. בתוכה הונחו צלחות פח ובהן שמן זית, זעתר, ביצים קשות, עגבניות ומלפפונים ירוקים חתוכים, בצל, זיתים, וסמנה מגבינת צאן.

מסביב לסנייה הגדולה ישבו שלושת ילדיהם, הגדולים מאתנו. אבו אחמד, שהביא אותנו לביתו, התרחץ בינתיים, ולאחר שחזר אל החדר והתיישב במרכזו כולם שלחו ידם לצלחת הענקית, בבת אחת אחריו.

רק יואב ואני לא נגענו באוכל. למרות שהרעב הציק לנו, מעולם לא ראינו מן שולחן אוכל כזה. המארח, אבו אחמד, הבחין בנו שאנחנו לא

אוכלים. "אל תתביישו", אמר, "אתם אורחים שלי
ואתם צריכים לאכול".

אלא שהפצרותיו לא נענו והוא קלט שאנחנו
פשוט לא יודעים איך אוכלים בארוחה שכזו. הוא
בצע חתיכה מהפיתה שנאפתה על גחלים והגיש
לכל אחד משנינו, מלמד אותנו כך איך אוכלים.
"את הפיתה תמלאו בחמאה ואחר כך בזעתר
ואחר כך תוסיפו ביצים וירקות", הסביר בערבית.
התחלנו לאכול בחשש מה ואחר כך המשכנו
לאכול בתיאבון גדול.

לאחר הארוחה נפלתי עייף לרגליי בן דודי
יואב, ואום אחמד קמה לעברי ונטלה אותי
בזרועותיה הגדולות. היא השכיבה אותי לישון על
המזרן, לא לפני שחלצה את שדה ושאלה אם אני
רוצה קצת חלב כדי לישון טוב, בהבינה לפי מראי
שאני עדין יונק. סירבתי בכל תוקף ושקעתי
בתרדמה כשאני חבוק בזרועותיו של יואב.
השכם בבוקר למחרת, התעוררנו בבהלה בחדר
הגדול, שוב אפופים בניחוח עשן.

יצאנו מבוהלים לחצר הבית, ושם עמדה אום-
אחמד ואפתה פיתות גדולות בתוך סאג' - קערת
ברזל גדולה, אותה היא העמידה על גחלים, ועל
גבה הניחה את פיסות הבצק שרידדה לפיתות.
עמדה והפכה את הבצק מצד לצד והכינה את
מאפה הבוקר.

אבו אחמד והחמורים לא נראו, ואילו הילדים
פטפטו לצד אמם וליד האש הבוערת. אני נגררתי
אחרי יואב, וכבר בכיתי פחות, אבל מידי פעם
פרצתי בבכי, "רוצה הביתה, רוצה את אימא".
מתישהו הילדים יצאו לקטוף תאנים וענבים,
יואב הצטרף אליהם ואני אחריו. הפחד פינה את
מקומו לקטיף הפירות, והתחלתי להרגיש בטוח
יותר. בן דודי החל לשאול בקול רם מה קרה עם
אבנר ומה עם ויקטור? הילדים לא ידעו להשיב
ולבסוף השתתקו כשהבינו שאיננו שואל אותם
אלא מדבר עם עצמו.

בצהרים שמענו את נעירת החמור שבישרה
את בואו של אבו אחמד, עמוס בסלי ירקות
וחצילים שזה עתה קטף. הוא קרא לאשתו לבוא

ולפרוק את הסלים המלאים ירקות והחל להתלחש איתה ארוכות.

מיד אחר כך קרא לנו ואמר, "אסמעו יא אולד, כרגע לא תוכלו לחזור לצפת, האש עדין בוערת. נמתין עוד יום, יומיים אולי, עד ליום השוק, אקח את מרכולתי ואתכם, ואלי נמצא את הוריקם. עד אז אתם אורחים שלי".

שתקנו, אסירי תודה וחוששים עדיין. יומיים במחיצתם קירבו אותנו אליהם, והשתלבנו בשגרת הבית. מקץ שלושה ימים כבר דיברנו רק ערבית. התרגלנו.

ואז, השכם בבוקר, העיר אותנו אבו אחמד משינה. אום אחמד הלבישה אותנו בבגדים שהגענו איתם, רק שכעת הם היו נקיים ורעננים. היא ציידה אותנו בפיתות וחלבה וג'ארות מחרס שקיבלנו במתנה, מלאות במים, ויצאנו לדרך.

*

שני חמורים היו עמוסים בירקות שאבו אחמד קטף בשטח, ואילו על החמור השלישי, הרתום

לסלי קש, הוא הושיב אותנו. יואב מצד אחד, ואני
מן הצד השני. את החמור הזה הוא רתם וקשר
לחמור שעליו הוא עצמו רכב.

בחוץ עדיין שררה חשיכה ובאוויר הייתה
תחושת קרירות נעימה, אשמורת הבוקר של ימי
הקיץ. נדנוד צעידת החמור על דרך העפר גרם לנו
לנמנם, מכורבלים בתוך הסלים, למרות מדי פעם
אבו אחמד קילל והצליף בהם, משסטו מן הנתיב.
כשנרגע פיזם לו שיר בערבית, עד ששוב סטה
חמורו מהדרך.

לאט לאט החלה הדרך להתרומם, והבנו
שאנחנו מתקדמים בעליה לעבר צפת. השמש
החלה להפציע וקרניה האירו את ההר המוכר לנו
כל כך, שהפך כולו שחור ומפוחם. המראה שב
והבהיל אותנו. ריח השריפה עדין עמד באוויר.

הגענו לכביש הכניסה לצפת, ומימין ומשמאל
קידמו אותנו בתים מפויחים. לא הרחק משם
הצטרפנו לשיירת העגלות וחמורי הרוכלים
האחרים שבאו למכור את סחורתם ביום השוק.

השמועה שאבו אחמד מוביל שני ניצולים
מהשריפה הגדולה פשטה כמו שריפה בין

הרוכלים ועוברי אורח היהודים שחלפו שם. עד מהרה מצאנו עצמנו במרכז רחבת השוק, כשמסביבנו מתגודדים נשים וגברים, יהודים וערבים, מצביעים לעברנו ומנסים לזהות מי אנו. בן דודי ואני הבטנו בהם בחזרה, המומים בתוך הסלים. שוטר בריטי עם כובע מרשים התקרב לעברנו, ואבו אחמד סיפר לו איך מצא אותנו ואיך הביא אותנו לביתו. עוד אמר שהוא מבקש למסור אותנו לרשותו. תוך זמן קצר איתרו השוטרים את הורינו שישבו בבית, מתאבלים.

הם חשבו שנספינו בשריפה.

אמי הגיעה אל השוק בריצה, ואיתה גיסתה, אמו של בן דודי יואב, שהיה בן יחיד לאחר שנות עקרות רבות.

כשראו אותנו בריאים ושלמים, התפרצו האימהות בבכי גדול מרוב שמחה והתרגשות. יללות השמחה של השכנות נשמעו למרחוק, וכולם באו לראות את שני הזאטוטים ששרדו את השריפה הגדולה.

יותר מאוחר, ביום שבת שלמחרת, אמא לקחה אותי לבית הכנסת כדי לברך שם "הגומל". עברנו

בשוק הסגור, והיה שם צלם, והיא אמרה, "צריך לצלם אותך כי נולדת מחדש שם". וצילמו אותי.

*

בבית נותר, קצת ואומלל, אחי הבכור אבנר. הוא היה רק בן חמש וחצי, ובכל זאת הצליח להימלט עם ויקטור מן האש לכיוון גן הילדים. משם הגנת חילצה את הילדים למרכז העיר, מקום שאליו לא הגיעה האש. אבנר סיפר בבכי להורינו ההמומים כי ראה כיצד נחל האש זורם לעברנו, ושמע את זעקותינו עד שנעלמנו מעיניו בתוך האש.

הוא חשב שנשרפנו חיים, וכך גם האמינו הורי והדודה, אמו של יואב. החיפושים אחרינו במשך יומיים חיזקו עוד יותר את חששם הנורא. הם לא חלמו שנתגלגל לידי תושב הכפר השכן שהיה עוין מאד ליהודים ושנתקבל שם בסבר פנים יפות.

*

השריפה הגדולה שינתה את חיינו. כנופיות
פורעים ערבים החלו לרחוש בסביבה ולהתארגן
לפיגועים ביהודים. הוחלט שבני המשפחה
הגברים יישארו בצפת, והנשים והילדים יחזרו
לחיפה - מקום מגורנו הקודם.

מעולם לא שכחתי את מראה האש בהר, ואת
העכברושים הבוערים מתרוצצים בין רגלינו
ובקפיצות גדולות מגיעים עד לראשנו. הם תמיד
מלווים אותי בחלומות.

בית המחתרות

בשנת 1940, לאחר השריפה הגדולה בצפת, חזרה משפחתנו לחיפה. עברנו להתגורר ברחוב ברזילי 5 א', לא הרחק מביתנו הקודם, בשכונת "ארד אל יהוד", בגבול בין העיר התחתית לשכונת הדר בחיפה. רחוב השומר, שהתחיל בפינת סוקולוב בואכה מדרגות עומר אל מוכתר, הסתיים בשכונתנו שגבלה בוואדי רושמיה. היתה זו שכונה מעורבת, בה גרו משפחות אשכנזיות לצד משפחות ספרדיות, עולים חדשים לצד ותיקים, ולמרות שמה ה"יהודי" – גם משפחות ערביות, חלקן מוסלמיות וחלקן נוצריות. בשכונה שררה הרמוניה של חמולה. הספרדים והאשכנזים בשכונה דיברו ערבית שוטפת וערביי השכונה שלנו דיברו עברית וידעו אידיש על בוריה. כל אירוע משפחתי כינס את כל השכונה, ויהודים וערבים חגגנו (או התאבלנו) יחד. בעיקר זכורות לי השמחות. לא הייתה חתונה, בר מצווה או ברית מילה שלא נכחו שם חברי התזמורת של אבו ואסטה. הוא היה זמר בעל קול

ערב, שידע גם לנגן על עוד, ונהג למושח את שערו השחור בברילנטיין עד שהבריק למרחוק. אבו ואסטה ישב דרך קבע בבית הקפה הקטן ברחוב השומר, כיוון את מיתרי הכלי, ניגן וסלסל בשירה ערבית מקומית. באי בית הקפה היו מתקבצים סביבו, ואיתם בעלי החנויות ברחוב או סתם עוברי אורח שהתרגשו לשמוע את שירתו היפה ולשמוע את המנגינות שאלתר במקום.

כשאבו ואסטה בא להופיע באירוע רחוב, הוא צירף אליו תזמורת בת עשרה כנרים, נגני דרבוקות ועוד כלי פריטה והקשה. הוא בא לכל השמחות בשכונה – אלא אם היה באותו זמן במסע הופעות בלבנון ובסוריה.

בעיקר זכורה לי אום אל ואסטה, אמו, שכל שנה הביאה תינוק חדש לעולם. היתה זו אישה גדולה, בהירת פנים, בעלת חזה שופע אליו תמיד היה צמוד תינוק. את שערה היא אספה בעזרת מטפחת "מנדיל", עם גדילים בקצוות שירדו לה על המצח.

אם אל ואסטה היתה המינקת השכונתית. לא הייתה משפחה שלא נסתייעה בשפע החלב

בשדיה הענקיים, והיא עשתה זאת ברצון. גם אני
זכיתי לטעום ממרבצי החלב שלה.

*

הבית ברחוב ברזילי היה מעין קיבוץ גלויות
בזעיר אנפין. בקומה השלישית התגורר זוג "יקים"
שברח מברלין בשנת '39, עם תחילת המהומות
שם. הגבר היה גדל מידות ועב כרס, והתפרנס
ממכירת נקניקיות עם חרדל בקצה הרחוב
באמצעות מתקן שהלביש על צווארו. לימים
העמיד את המתקן על גלגליות. אשתו, בלונדינית
שופעת איברים, נהגה להסתובב במכנסיים
קצרים ובחולצות שהבליטו את חזה הענק. מדי
פעם הזמינה את אחד הילדים לבצע שליחויות
מהמכולת, ובתמורה הייתה מעניקה לשליח
סוכריות. היינו מתקוטטים על הזכות לשמש
שליחיה, כדי ליהנות ממראה רגליה החשופות
וחזה המתפרץ, דבר בלתי שכיח בשכונתנו. היא
לא דיברה עברית, אך הבינה היטב את
ההתעניינות בה ואהבה זאת.

ליד הזוג הגרמני התגוררה משפחה מפולין. אבי המשפחה היה ירקן בשוק תלפיות ואשתו סייעה לו בעבודתו. ביתם, רינה, שהיתה גדולה מאיתנו בשנים אחדות, ריתקה אותנו. היא אהבה להפשיל את שמלתה ולחשוף את איבריה המוצנעים. רינה הייתה אספנית בולים כמונו. כל אחד מהילדים החזיק אז באלבום בולים קטן ובו אוספו הפרטי, ורינה הצליחה להגדיל את האוסף שלה על ידי כך שכל מי שרצה להציץ ולראות את הפלא המוסתר לה מתחת לשמלה נאלץ לשלם לה בבוליו היקרים ביותר. מסירת הבולים תמורת ההצצה נערכה על גג ביתנו, עד שיום אחד הבחין מי מההורים בנעשה, ונסתיימו לעד "החלפות הבולים" עם רינה.

בית הכנסת השכונתי, "עץ חיים", שכן בסמוך למרפסת האחורית של ביתנו. הוא שימש את קהילת יוצאי בבל וכורדיסטן, וגם סבא ואבא נהגו להתפלל בו. לא ניתן היה להתעלם מן הזמירות המסולסלות של החזן ומניגוני תפילת השחרית שהעירו אותנו השכם בבוקר. בערבי שבת, שבתות וחגים היו הנשים יושבות בסמוך לחלון

בית הכנסת, שגבל באותה מרפסת אחורית של ביתנו, וזמירותיהן הערבות חדרו אל בין כתלינו.

מלחמות הילדים

התגוררנו בקומה שנייה, בדירת שני חדרים ומרפסת גדולה שפנתה לרחוב השומר. בחדר האחד התגוררה משפחתנו – שני הורים ושלושה ילדים - ובחדר השני גר סבא יחזקאל ושתי אחיותיו של אבי, פרידה ויפה. כן, שתי משפחות בדירה אחת – כמקובל באותה תקופה.

אבנר, חיים, ואני ישנו יחד במיטת ברזל רחבה יחסית, עליה מזרן עשוי צמר גפן. כל שנתיים הגיע אלינו רפד מומחה ועימו המנג'ד - מכשיר פלאים שנראה ככלי נגינה בעל מיתר אחד. מרותקים, היינו יושבים ורואים כיצד המנג'ד מכה בצמר הגפן שהוציא מתוך המזרן, מותח אותו, מושך ומחייה אותו מחדש לפלומה נפוחה. אחר כך הוא היה מחזיר אותו לתוך המזרן ותופר בבד המזרן ריבועים אחידים כדי שצמר הגפן ישקע אך לא יברח, יישאר בגובה אחיד וללא חללים.

כשהערב היה יורד, היינו מתחילים במלחמות לתפיסת מקום נוח במיטה. היינו מתמקמים כמו גפרורים, כאשר שניים ישנים בצידה האחד של המיטה והשלישי נאלץ להסתפק בשינה בצד השני, כשראשו בין הרגליים של אחיו. חיים ואני, שני הקטנים הרווחנו. ההורים התירו לנו לישון יחד בצד האחד, ואילו אבנר הבכור נזרק לצד השני.

עם זאת, המקום היה צר וכל סנטימטר היה חשוב. חיים ואני היינו מתמקמים היטב, ומתחילים לבעוט באבנר כדי שיצטמק עוד יותר וייתן מקום. הדבר פתח מלחמת בעיטות ותלונות להורים, שנפתרה רק כשאימא או אבא נשברו ולקחו אחד מאתנו למיטה שלהם. זה היה לרוב הקטן שבחבורה, משמע אני, ואז נרגע הבית וכולנו יכולנו לישון.

בקיץ הבעיה הייתה נפתרת אחרת. היה חם, ואנחנו היינו פורשים על המרפסת שמיכות טלאים שאימא וסבא יחזקאל תפרו. ככה כולם ישנו היטב.

*

אבל השכם בבוקר החלה המלחמה היותר גדולה, על חדר האמבטיה, שכלל גם את השירותים. לחילופי אש אלה התווספו גם שתי דודותיי וסבא יחזקאל, כולם בעלי אינטרסים ותביעות היסטוריות על הטריטוריה.

ואלה היו גבולות הגזרה: בצד שמאל ניצבה האמבטיה, ומימינה כיור הרחצה. מעל האמבטיה שכן האינטרסול, כך כנינו את עליית הגג הקטנה בתוכה אוכסנו כלי הפסח, בגדי החורף, שמיות החורף, פחי שמן הזית ושקי האורז והקמח לכל השנה. בקצה האמבטיה, ליד האסלה, ניצב דוד המים ממנו יצאה הארובה. בכל יום שישי, סמוך לכניסת השבת, נהג אבא להדליק אש בקמין, וגזרי עצים הבוערים חיממו את הדוד ואת כל חדר האמבטיה. בחורף הפך המקום למבוקש ביותר בבית בשל החום ומראה האש הדולקת.

החדר היה מרוצף באריחי חרסינה לבנים, אשר אימא נהגה להבריק. גם הדודות אהבו לעשות זאת, אבל היה מוזר בעינינו, הילדים, שגם אבא

התנדב לטפל באריחים מידי פעם. כשביררנו למה, כמעט יצרנו אירוע בטחוני – אבל זה להמשך.

אבא לא היה מעורב כלל במלחמות האמבטיה משום שיצא ראשון את הבית. עיקר המלחמה היה בין שתי דודותיי, אמי וסבא יחזקאל ושני אחיי. כל אחד דרש להיות הראשון שנכנס לחדר האמבטיה. אמי טענה שהיא חייבת לשלוח אותנו בזמן לבית הספר ולגן. דודותיי עמדו על שלהן באומרו, "אנחנו חייבות להתקלח מהר לקראת היציאה לעבודה", ואילו סבא יחזקאל דרש להיות הראשון מפאת גילו.

מי שהשתהה יותר מהזמן שנראה לממתינים בפרוזדור זכה לדפיקות חזקות בדלת, או אז ניתן האות לסערת צרחות רמות שנשמעו משני הצדדים. בדרך כלל, אמי ויתרה לכולם, ומי משלושתנו הבנים שלא יכול היה להתאפק יצא לחצר ונצמד לאחד העצים.

בזכות זאת, במשך הזמן הפכנו להיות מומחים לקיצורי דרך במעברים שבין חצרות הבתים. חלק מן המעברים גודרו בגדרות רשת גבוהה, אך בין העצים המסתירים פתחנו פתחי מעבר סמויים

לחצר הסמוכה וכך יכולנו במהירות להגיע לכל פינה במבוכי חצרות השכונה, כדי לשחק את משחק המחבואים ביעילות. הידע הזה וההתמצאות במבוכי החצרות שימשו אותנו היטב אחר-כך, בימים הקשים של טרום הקמת המדינה.

הפיצוצים של אבא

אבא היה מנהל עבודה בסולל בונה. בכל בוקר היה אבא הראשון לצאת את הבית, כאשר בחוץ שררה עדיין חשכה. הוא היה אחראי על קבוצת החוצבים שהכינה את התשתיות לבניית בתים ולסלילת כבישים באמצעות פיצוץ חומרי נפץ ובעזרת מקדחי אבן לחציבה, שהופעלו על ידי לחץ אוויר ושכוננו בפינו "קומפרסורים". בכל חופש גדול היה מצרף אחד מאיתנו לעבודה איתו. כאשר הגיע תורי הוא היה מושיב אותי במקום מוצל תחת עץ, משם הייתי רואה כיצד הם חוצבים בשמש הלוהטת במקדחים הרוטטים. הרגעים האהובים עלי היו אלה שלפני הפיצוץ.

אבא והחוצבים קדחו חורים בסלעים משך כל היום. לקראת סיום יום העבודה מילאו את החורים בגרגרים שחורים בוהקים, שדמו לחצץ, ולאחר מכן שלשלו אל תוך החורים המלאים כבל מאורך שממנו נשלפו החוצה שני חוטים. אבא, שהיה הבוס, עבר עם גלגלת חוטים וחיבר את קצות החוטים החשופים לכבל המרכזי, עד שהקיף את כל אזור הקידוח שבו הוטמנו גרגרי חומר הנפץ. או אז היה קורא בקול בשמותיהם של כל העובדים שנכחו במקום, והם ענו ממקום מסתורם. אותי הסתיר אבא מאחורי כוך או סלע, לידו.

הכבלים שמשך אבא מן הנפצים היו מחוברים למחולל חשמל, שנראה כמו קופסה מלבנית ועליה מוט ברזל בצורת T. כאשר הגיע הרגע הכריז אבי באמצעות חרוט פח "וורדה וורדה וורדה!", לאחר שלוש הקריאות הוא השתהה משך מספר שניות על מנת לוודא שהכל תקין, ואז הכריז בפעם האחרונה "וורדה!" והוריד את מנוף ה-T אל תוך המחולל. פיצוץ אדיר העלה באוויר אבק וסלעים באתר החציבה. הפחד שלפני

הפיצוץ הקרב ובא התמזג בלבי בהתלהבות
ובסקרנות נוכח רעש הפיצוץ והמראה המרהיב
של הסלעים המתעופפים באוויר.

סבא וסבא

סבי שמעון וסבתי שפרה המשיכו להתגורר
בשכונת ארד אל יהוד. ביתם היה ממוקם בלב
אוכלוסייה ערבית, מעורבת בכמה משפחות
יהודיות. לבניינם בן שלוש קומות ניתן היה להגיע
על ידי שני קיצורי האחד; האחד בדמותו של
מדרגות מתפתלות מרחוב השומר, והשני מכיוון
העיר התחתית, דרך מדרגות בגבעה. את הבית
הקיפו גדרות אבן, שיחי צבר ועצי זית ותאנה.
הבית נקרא "בית סילס", על שם בעליו, שהתגורר
בקומה העליונה. לימים כונה הבית בשמו האחר,
"בית המחותרות".

סבי מצד אמי, שמעון קובי, היה נצר למשפחה
ממגורשי ספרד שהתיישבה בטבריה ועסקה
במסחר ברמת הגולן. הוא היה רב, הקפיד במצוות
והחזיק חנות לממכר דברי סדקית שהביא מלבנון
וסוריה, על גבי חמורים. את מרכולתו מכר

לסוחרים בחיפה. סבא שמעון לבש גלבייה לבנה
רקומה בפסי זהב וכסף ולראשו חבש תרבוש. הוא
אהב לספר לנו, נכדיו, על השושלת המשפחתית,
שהחלה בגירוש ספרד והמשיכה בהתיישבות
המשפחה בחופי סיציליה. חלק מבני המשפחה
עסקו במסחר ובדיג, אחרים הפכו פיראטים
שפשטו על ספינות ושידדו אותן, נדדו לאפריקה
ולמרוקו, ומשם עלו ארצה והשתקעו בטבריה.
השמועה מספרת שניצר משפחתי זה היה מופקד
על משמר ספינותיה של מלכת התבלינים
היהודייה, דונה גרציה, ספנים עזי נפש שלחמו
בפיראטים.

סבי שמעון קבור בבית הקברות העתיק
בטבריה, ליד קבר סבו. אביו, לעומת זאת, נקבר
במצרים. בזמנים קשים בארץ, כאשר הכה פה
הרעב, היתה יורדת המשפחה למצרים כדי לשבור
שבר. במצרים הייתה הפרנסה מצויה בשפע. אבי
סבי שהה שם עם משפחתו משך שנה, שנתיים או
שלוש. שם גם נולדה אמי. סבי שמעון, אביה, נהג
להחזיק בכיסו את דרכונו הצרפתי, עד ליום מותו.
הוא התפאר והתגאה באזרחותו זו. באחת

הפעמים ברדתם למצרים, נפטר אבי סבי, ושם גם
נקבר.

*

סבי יחזקאל, מצד אבי, נולד בארביל
שבעיראק. בן שמונה היה כשעלה לארץ עם
משפחתו במסע רגלי על גבי חמורים וגמלים
שארך שנה. הם הגיעו לעיר טבריה ובה השתקעו.
פרנסתם באה להם מעבודות חקלאיות בחוות
הברון דה רוטשילד בביתניה. כאשר היתה
הבצורת מכה בארץ ישראל היה סבא יחזקאל
פוקד את עיראק לשבור שבר. בניגוד לסבא
שמעון, שלקח עמו את כל משפחתו, סבא יחזקאל
היה שב בגפו לעיראק, או מצרף אליו את בנו
בכורו, משה.

באחד ממסעות הנדודים לעיראק גויס משה
בכוח לצבא הבריטי ונשלח ללחום במלחמת
הבורים בדרום אפריקה, שם נפל בשבי. הקשר עם
משה נותק למשך שלוש שנים, עד שיום אחד שב
והופיע בטבריה, ותעלומת היעלמו נפתרה.

סיפוריו של סבא יחזקאל על מסעותיו בין ארץ
ישראל לעיראק, שלוו בהתקפות שודדי הדרכים
שארבו להם ודמי הכופר שנאלץ לשלם, היו
מסמרי שיער. הוא היה שב הביתה כמעט ללא
סחורה, וכמובן גם ללא פרוטה...

*

בית סילס, שהפך ל"בית המחתרות", היה מוקד
עליה לרגל לי ואחי, בעיקר בשבתות וחגים.
אהבנו את ארוחת ערב השבת אצל סבא, שהקפיד
בקלה כבחמורה במצוות קבלת השבת. אל
השולחן הסבו גם הדודים, אחי אימי - יעקב,
שלום ועמנואל, ודודתי עליזה. יעקב גויס ללח"י;
שלום גויס לנייבי, הצי הבריטי, ושם שירת כמלח.
לימים הוא גויס גם למחלקה הימית של ההגנה;
עמנואל, שאותו כינינו "דוד מני", גויס לפלמ"ח;
הדודה עליזה הייתה באצ"ל. חלוקת המחתרות
בתוך משפחתנו הייתה דומה לזו שאפיינה כל
בית-אב בבית סילס: משפחת מזרחי על חמשת

בניה, משפחת כהן, משפחת אנג'ל, משפחה אחת מסלוניקי, וכמובן משפחת סילס.

מטבע הדברים, גרמה החלוקה למחתרות למריבות קולניות שניטשו בבניין דרך קבע. מרבית הבחורים גויסו לאצ"ל וללח"י, ואנשי ההגנה נחשבו ל"נחותים". השתייכות מחתרית ענפה זו הביאה את הבריטים "לבקר" בבית סילס בקביעות. את רשמי ביקוריהם אני זוכר עד היום. היו להם סיבות רבות, ולאחת מהן קראו עליזה.

האבטיח של עליזה

דודתי עליזה, אחות אמי, שמשה כמטפלת בבית משפחת ערי ז'בוטינסקי בחיפה - או כך, לפחות, סברנו. מאוחר יותר, כאשר החלו המחתרות להתעמת עם הבריטים, ובינן לבין עצמן, התברר שעליזה הייתה בעצם לוחמת בארגון האצ"ל, ושימשה בתפקיד היוקרתי הרצה-השליחה האישית של משפחות ז'בוטינסקי ותמיר.

בית משפחת ז'בוטינסקי שכן בהר הכרמל שבחיפה, מעל לרחוב ארלוזורוב, בתוך חורשת

אורנים. מסביב לבית גדלו עצי זית ותאנים, ובימי החופש הגדול היתה דודתי מביאה אותנו לבית ולחצרו על מנת שאנו, הקטנים, נקטוף תאנים, בעוד הורינו מוסקים זיתים.

עליזה הייתה אז בת שמונה עשרה, צנומה, תמירה ובעלת מראה פנים ייחודי שהקרין יופי ועוז רוח לצד תום כובש. את מראיה היא ניצלה לא אחת על מנת לחמוק ממרדפי הבריטים. מי יכול היה לשער שהבחורה היפה והתמימה למראה, שבה נתקלו לא אחת, הינה למעשה בלדרית נועזת, ולא רק המטפלת החביבה של ילדי משפחת תמיר?

עליזה נשבעה אמונים למחתרת, לנצור את סודות הארגון לעולם. גם לאחר שהבריטים עזבו את הארץ, ובעצם עד יום מותה, היא שמרה על זכות השתיקה בכל הנוגע לפעילותה בארגון. מבצע אחד, בו היא היתה מעורבת, בכל זאת דלף החוצה - ובביתנו כינו אותו "מבצע אבטיח". עליזה נהגה להגיע לכלא לבקר את ערי ז'בוטינסקי, שנכלא בבית המעצר "הקישלה",

שבעיר התחתית בחיפה. זה היה בית מעצר ומתקן חקירות ידוע לשמצה שהחזיקו הבריטים. עליזה שמשה כבלדרית וכמקשרת של כל לוחמי האצ"ל הכלואים בקישלה, בכלא עכו, במזרע ובעתלית, כמו גם של העצורים שהובאו לטיפול בבית החולים הממשלתי רמב"ם. היא העבירה להם דרך קבע הודעות ודרישות שלום, והייתה מעבירה להם צנצנות ריבה תמימות למראה, אשר שימשו לעשה כתא דואר להודעות מהמתרת. בדרך כלל ההודעה היתה נכתבת על צד המדבקה שפנה לכיוון הריבה הכהה. הריבה הסתירה את הכתוב עד שנאכלה, ואז בצבץ כתב היד הסמוי.

השם האכזרי שיצא לקישלה הפחיד את כל העיר, אך את על דודה עליזה. המעצרים והחקירות שבוצעו במקום נודעו לשמצה ברחבי העיר, אך עליזה לא הנידה עפעף, והרגילה את השומרים בתדירות ביקוריה אצל ערי, אליהם היתה מגיעה בלוויית שני בניו הקטנים של יונה תמיר. בסל החזיקה עיתונים ומצרכי מזון,

והסתירה תוכו מכתבים שיועדו לערי, בהם הודעות מהמחותרת שבשורותיה פיקד. אט-אט התרגלו השוטרים למראה המבקר המצודדת, ואפילו שמחו לקראתה. יום אחד הביאה עמה בסל את פירות העונה - אבטיח ומלון. באבטיח הוטמן אקדח ובמלון רימון רסס. הנשק נועד לתכנון בריחה מהכלא.

כאשר נולד אחי הקטן, איש לא התווכח עם פסיקתה של עליזה, ששמו בישראל יהיה זאב. את ברית המילה שלו, שהתקיימה באפריל '44, אני מתקשה לשכוח עד היום.

התכנסנו לטקס בביתנו שברחוב ברזילי. לאירוע הגיעו הדודים והדודות מכל קצוות הארץ, או ליתר דיוק - מטבריה ומצפת. בעוד מכינים את הרך הנולד, ששכב שקט ובטוח בידיו החזקות של סבא יחזקאל, להיכנס בבריתו של אברהם אבינו, נשמעה צפירת סירנה חזקה, שהתריעה על בואה של מתקפה אווירית. מיד אחריה החלו להישמע קולות נפץ רמים, ואותנו הילדים זיזו להיכנס

אל תוך המקלט השנוא. למזלנו, לא שהינו בו זמן רב.

בין המבוגרים פרץ ויכוח האם מותר להפסיק את טקס המילה באמצע. מכיוון שרעש ההפצצות שנחתו נשמע בסמוך לנמל, פסק המוהל שההפגזות אינן "מיועדות לנו", ושממשיכים בטקס כהלכתו. זו הייתה האזעקה האחרונה ששמענו במלחמת העולם השנייה.

המשכנו בטקס ברית המילה כשמסביב לזאבי העולל החל להנטש ויכוח מסוג אחר. סבי שמעון, אבי אימי, התקנא בסבא יחזקאל שהחזיק ברך הנולד, ורצה גם הוא לקחת חלק בסנדקות. לאחר ויכוח קולני נמצאה פשרה: אבי החליט שאחד מהסבים יוביל והשני יאחז בתינוק, ולאחר מכן יתחלפו ביניהם.

הקרב על נמל חיפה

בשלהי מלחמת העולם השנייה, בשנת 1944, היו הימים ארוכים, והלילות ארוכים אף יותר. צפירות הצופרים היו מתריעות על מתקפות

אווריות הולכות וקרבות, מריצות אותנו השכם והערב אל מקלט אפל וטחוב. היה זה לא יותר מבור עמוק באדמה, חפור בתחתית הבניין. במקום שררה עלטה ושרצו בו עכברושים ומקקים. בלית ברירה נאלצנו לשהות בו שעות וימים ואף לילות ארוכים כשרעם הפצצות המטוסים נשמע באזור נמל חיפה.

בנמל עגנו אוניות מלחמה ואספקה של הצי הבריטי, ומטוסים גרמנים ואיטלקים צללו עליהן להפגזן. באחד הבקרים שבהם העירו אותנו ההורים למהר ולרוץ למקלט, נשמעו ממרחק רעמי התפוצצויות ורעש צופרים, והבחנו שהשכנים ממהרים לגג על מנת לחזות במתרחש. בהחלט היה מה לראות. מטוסים איטלקיים תקפו אוניית אספקה בריטית שעגנה בלב המפרץ, ממש סמוך לנמל, ופגעו בה ישירות. השכנים, שצפו במחזה מהגג, יכלו לראות כיצד היא עולה בלהבות, מתבקעת לשניים ושוקעת במהירות במימי המפרץ. עם הבלעה בים התפשט כתם שמן עצום שנפרש כמו מפה ענקית על שולחן המים הכחולים.

באזור החוף, ליד הנמל, פגעו המטוסים גם בשני מכלי דלק ענקיים. מרחוק הם נראו כמו שני נרות ענקיים בוערים. בעירתם נמשכה כמעט שלושה שבועות, עד שסיימה האש לכלות את הדלק שהיה במאגרים.

שתי משחתות בריטיות שייטו סביב האוניה הטבועה ביחד עם סירות קטנות שהורדו למים בניסיון לאתר ניצולים. לימים התברר שהיתה זו מתקפה משולבת של מטוסים וצוללת איטלקית, אשר שטה במפרץ, ושילחה טורפדו לעבר ספינת האספקה.

התרוצצות הספינות באזור והצפירות הרמות שנשמעו בישרו על כך שהבריטים איתרו את הצוללת מתחת לפני המים ופגעו בה פגיעת מוות. הצוללת הוטבעה, על כל צוותה, במימי המפרץ.

הפשיטה הגדולה

אבל בואו נחזור אל בית סילס, על מחתרותיו השונות. כאשר הייתה מגיעה ידיעה מקדימה לאחד מהשכנים כי מתקרב חיפוש הבולשת הבריטית, המחיצות בין חברי המחתרות

והארגונים השונים נפלו באחת. כולם הפכו משפחה מלוכדת, כשאחד עוזר לשני להסתתר או להימלט, אם נותר זמן.

ביקורי הבולשת נערכו בדרך כלל בערבי שבתות וחגים, שכן אז כל בני הבית היו בבניין. על גג הבית של סבתא ועל גג בית נוסף ברחוב השומר שחלש על הרחוב הציבו דיירי הבניין חברי המחותרות תצפיתנים בתורנות, ותפקידם היה להתריע על בוא הבולשת.

לרוב הופיעו שני שוטרים בריטים ושני אזרחים, אחד מהם נהג ללבוש חליפה ולחבוש מגבעת. שמו היה סרג'נט קלי. סרג'נט קלי נהג בנימוס רב עם כל באי הבית, שאותם הכיר בשמותיהם. גם את שמות הילדים הכיר. השוטרים ביצעו חיפושים, אשר בדרך כלל נסתיימו ללא תוצאות.

ערב שבת אחד השתנתה האווירה. ישבנו ליד השולחן המסורתי בבית הסבא, כשלפתע החרידו צעקות את הבית. נשמע רעש של מכוניות רבות, החלו כריזות ברמקול, ולפני שהיתה בידינו שהות להבין מה מתרחש, פרצו פנימה "כלניות" -

צנחנים בריטים חובשי כומתות אדומות, וכיתרו
בשרשרת חיילים את שני הבניינים. ברמקול
הוכרז שכל מי שיצא החוצה יירה למוות. את
איומם זה הם המחישו באמצעות יריות באוויר.
דודה עליזה היתה היחידה שהצליחה לחמוק.
היא טיפסה אל החלון הצר של חדר השירותים,
שהכיל את מידותיה הקטנות, ונמלטה החוצה.
לעומתה, כל הבחורים, חמישה עשר במספר,
נתפסו, בהם כל דודיי. הם נקשרו בידיים ועיניהם
כוסו בכיסויים שחורים.

חיים ואני עמדנו בצד ויללנו בבכי, רועדים
מפחד. סרג'נט קלי ניגש אלינו והרגיע אותנו
בהבטיחו שלא יאונה לנו כל רע. לסבתא שפרה
אמר שבניה יוחזרו בתום חקירה, אולם
החיפושים בבית נמשכו בשל היעלמותה של דודה
עליזה.

לצדו של סרג'נט קלי עמד גבר חבוש בכובע
גרב גדול. רק עיניו נראו בחשכת הלילה, וקולו לא
נשמע. מדי פעם לחש משפטים באזנו של
הסרג'נט, ולימים נודע לנו שהוא מלשין יהודי,
משתף פעולה עם הבריטים. שנים ניסינו לברר

מיהו, החשדות היו רבים, אך זהותו של ה"קוף",
כך כינינו את המלשינים משתפי הפעולה, מעולם
לא נחשפה.

*

העצורים הועברו לבית המעצר בקישלה,
ומשם פוזרו במחנות העצורים של המחתרות
בלטרון. לשם הועברו גם שלושת דודיי, למרבה
המזל. עצורים נוספים הובלו עד למחנה המעצר
ברפית, וחשודים שהיו לגביהם ידיעות על היותם
בכירים במחתרות - הוגלו לקניה.

אנחנו, ילדי השכונה ברחוב ברזיל, הפכנו
שותפים לאווירת לוחמי המחתרות, והקמנו
חבורות שכונתיות באותו דגם. התמקמנו
בחצרות שני בתי הספר בשכונה, כאשר בבית
הספר שלנו, "אליאנס הצרפתי", פעלה חבורת
"ברזילי 5". מנגד, חבורת תלמידי בית הספר הדתי
"נצח ישראל" היתה יריבתנו השנואה.

היריבות והמלחמות בין הילדים נפסקו כאשר
גברו רדיפות אנשי המחתרות, והשכונה התלכדה

מחשש לשלום הלוחמים. גם אנחנו, הילדים, השתתפנו במאמץ ונרתמנו לעזרת הלוחמים. המצב הכלכלי בבית היה קשה, אך לא הרגשנו במחסור כלל וכלל. בכל יום שישי לאחר המקלחת הושבנו על השטיח, רחוצים ומרוצים, ואמא היתה עוברת ומחלקת לנו את ה"אישי" ("משהו" בערבית) שציפינו לו כל השבוע - שוקולד וכמה סוכריות. הגדולים, אבנר וחיים, קיבלו מאבא "תעריפה" בסך 5 מיל, שבהם אפשר היה לקנות עולם ומלואו. התפוצצתי מקנאה, והחלטתי להרוויח כסף בדרכי שלי. ההזדמנות לא איחרה לבוא.

האקדח של אבא

חיים ואני נהגנו לעקוב אחרי אבא, כשהבחנו שהוא משתהה יתר על המידה בתוך האמבטיה שלא בימי חימום הדוד. הדבר עורר את סקרנותנו, וכאשר הצצנו דרך חור המנעול ראינו כיצד אבא מסיר את אחד האריחים מתחת לאמבטיה ושולף משם חבילה עטופה סמרטוטים. כשהסיר את הסחבות, נגלה לעינינו הנדהמות

אקדח פרבלום, שאותו אבא שימן ודרך לשם
בדיקת תקינותו. משסיים שב ועטף את האקדח,
החזיר אותו לסליק וסגר את האריח.

גמלה בלבי החלטה, ויהי מה - להתהדר באקדח
בין ילדי השכונה תמורת תשלום סמלי. שיתפתי
בתכנית את אחי חיים. הרעיון מצא חן בעיניו
מיד. כינסנו את חבורת ילדי השכונה והכרזנו
באוזניהם שמי שרוצה לראות אקדח אמיתי
יצטרך לשלם דמי כניסה ל"תצוגה".

המתנו לשעת כושר, וזו הגיעה עד מהרה,
כאשר יום אחד נסעו הורינו לטבריה לביקור
משפחתי, ולקחו איתם את אבנר, אחינו הבכור.
חיים ואני הושארנו תחת אחריותם של סבא
יחזקאל והדודות.

*

כאשר יצאו דודותיי לעבודה הבחנו שסבא
יחזקאל, שהתנדנד בכיסא הנדנדה במרפסת
הקדמית, נרדם מהטלטול הנעים. מיהרנו
לאמבטיה, שלפנו את האריח, משכנו את האקדח

החוצה והכנסנו אותו אל תוך סל הקניות של אמא. מיהרנו להזעיק את ילדי החבורה, וקבענו את מקום התצוגה במקלט השנוא.

כל אחד מהם תרם כפי יכולתו מדמי הכיס שלו, ובתמורה חשפנו את האקדח והעברנו אותו מיד ליד. כל העיניים נצנצו בגאווה ונשכח מלבנו החשש פן נתפס על ידי ההורים. לא הבנו את חומרת המעשה. חשיפתו של הנשק הייתה עלולה להוביל את אבא למעצר ממושך, ואף גרוע מכך.

לאחר שאספנו את דמי הכיס מיהרנו להחזיר את האקדח לסליק שבחדר האמבטיה. הרגשנו גאים ובטוחים, ובעיקר שמחנו לרוץ לחנות הממתקים של אבו ג'ורג' הערבי כדי לחגוג. קנינו אמרדין (לדר) כתום, שאותו חתך אבו ג'ורג' במספריים מגליל לדר ענק, סוכריות סוס שחורות בטעם אניס וסוכריות צבעוניות בטעמי פירות שאותן כינינו "משי" בשל מרקמן המבריק.

עם ערב שבו ההורים מטבריה. עוד בטרם הספיקו להיכנס הביתה קידמו אותם הורי השכונה הזועמים. הם התלחשו עם אבא ואנחנו ידענו כי סודנו נחשף, ושמוטב יהיה אם נמלט

מזעמו של אבינו. אמא קראה לנו להיכנס הביתה, וגם מנימת קולה ומבטה הבנו שמצבנו קשה מאד. אבא היה אדם צנוע ושקט, ולא זכור לי שמעולם הרים עלינו יד. הוא קידם את פנינו במבט רציני ומזרה אימה. "בגללכם כל המשפחה בסכנה. עוד יעצרו אותי האנגלים ויכניסו אותי לכלא", אמר. ידענו שנקבל עונש חמור, והיינו מוכנים לשאת בו ובלבד שאבא לא ייעצר.

העונש שקיבלנו אכן היה חמור. אבא הודיע שנעבור לגור באינטרסול, מעל לחדר האמבטיה. אמא מחתה נמרצות, אבל אבא התעקש. "ראשל", כך כנה את אמי רחל, הבנים מוכרחים ללמוד בדרך הקשה שהפעם הגזימו. עוד נלך כולנו לכלא בגלל הסקרנות שלהם".

*

לאינטרסול, שהיה בגובה ארבעה מטרים, היו עולים בעזרת סולם עץ שהיה מונח על הקיר הסמוך. כשחיים ואני נתבקשנו לעלות למעלה לא

בכינו, אבל אמא לא התאפקה והמשיכה להפציר
באבי.

"תרחם עליהם", היא ביקשה. "אני אשלח
אותם לסבתא, הם לא יצאו מהבית".
"ללכת לסבתא זה לא עונש קשה", אבא עמד
בהחלטתו. "עונש זה עונש. אני רוצה שילמדו
לקח".

ראשון טיפס חיים אל האינטרסול, ואני אחריו.
משעלינו, סילק אבא את הסולם כדי להוכיח
שהוא רציני. לא יכולנו לרדת בחזרה.
באינטרסול היה מעניין בהתחלה. חיטטנו
בארגזי כלי הפסח ובמזוודות שהכילו תמונות
ומסמכים. השעות נקפו והערב החל לרדת. עם
החשיכה גבר השעמום, והחלטנו להשיב מלחמה.
בשלב הראשון הפסקנו לענות לקריאותיה של
אמא, שכל כמה דקות התעניינה בשלומנו.
לקראת ארוחת הערב שאלה אמא אם אנחנו
רעבים, ואם להעלות לנו אוכל למעלה. לא רק
שלא ענינו, אלא שהשתדלנו לא להשמיע קול, על
מנת להדאיגה עוד יותר.
מיד החלה מהומה בבית.

”קרה משהו לילדים למעלה, ואתה אשם!“
צעקה על אבא.

”לא קרה כלום, תפסיקי להתרגש“, הוא השיב,
אך לא נשמע משוכנע.

לאחר קריאות חוזרות ונשנות של אמא, שלא
נענו ולו ברחש קל, נשבר אבא, הציב את הסולם
ועלה לאינטרסול. משהציץ פנימה וראה ששיטינו
בהם, ירד בסולם והורה לאמא שלא להעלות לנו
ארוחת ערב.

”אנחנו גם לא מדברים יותר“, קבע. ”כשיהיו
רעבים הם יבקשו אוכל“.

אבא טעה. הוא לא העריך נכונה את יצר
ההרפתקנות של ילדיו. מאחורי ארגז שהיה צמוד
לקיר החיצוני של הבניין גילינו פשפש קטן, חלון
פצפון, שאותו ניתן לפתוח רק מתוך האינטרסול.
החלון אמנם היה קטן למבוגר, אך נער צנום יכול
היה להשתחל דרכו החוצה.

הבריחה מן האינטרסול

הימים היו ימי החופש הגדול, ימי העוצר
והחיפושים, במהלכם תכננה החבורה שלנו

הרפתקאות שלמות. היינו מושפעים מאוד מפעילות המחותרות ומחיפושי הבריטים אחר לוחמי מחותרות.

בכל פעם שהתנהל מבצע חיפושים, או שהיתה פעילות של אנשי מחותרת יהודית נגד הבריטים, הוכרז עוצר. כרוז בריטי על זחל"ם היה עובר ברחוב ומכריז ברמקול, "אסור לצאת. מי שיפר את העוצר יירה".

הכוחות הבריטיים לא היו אחידים. היו ביניהם אנגלים, אוסטרלים, ועוד. אנחנו, הילדים, ידענו להבחין בין המבצעים השונים של העוצר, והיינו יוצאים לתצפית על מנת לגלות מי אחראי לו.

כשמכריזי העוצר היו לובשי מדי החאקי הקצרים וחובשי המגבעות האוסטרליות - ידענו שלא יאונה לנו כל רע. להיפך, כשהם באו אנחנו הבאנו להם מים קרים לשתייה והם גמלו לנו בשוקולדים, במסטיקים ובסוכריות מתוך מנות הקרב שלהם.

אך אם מכריזי העוצר היו חובשי הכומתות האדומות, ידענו שמסוכן בחוץ. הם היו יורים באוויר ועוצרים את כל מי שהפר את ההוראות.

אם ילד היה נתפס ברחוב הם היו מכים אותו באלותיהם, לוקחים אותו לביתו ועוצרים את אביו במקומו.

חיים ואני חששנו שנפסיד את כל הפעילות המרגשת הזו, שהסעירה את דמיוננו. החלטנו להימלט מ"הכלא" המשעמם של האינטרסול דרך הפשפש שגילינו. הפשפש, שנפתח מבפנים, היה קבוע בקומה השנייה של הבניין, ואנו נתלינו על צינור הביוב שעבר לאורך הבניין. כך השתלשלנו עד לקומת הקרקע, משם לחצר ומשם אל החופש. רצנו במהירות לבית סילס. ידענו שאצל סבתא נהיה בידיים טובות, ובטחנו בדודים שיגנו עלינו. החשכה שררה מסביב, ועם הגיענו הסתקרנו סבא, סבתא והדוד מני לדעת מה פשר הביקור הלילי באמצע השבוע.

גילינו את האמת.

דוד מני הרצין פנים באחת.

"עשיתם מעשה חמור ביותר," אמר. "עלולים

לעצור את בני המשפחה בגללכם".

הוא החליט לקחת אותנו אליו למשך החופש,

לאחר שידבר עם הורינו. באותם רגעים עדיין לא

הפנמנו את חומרת המעשה, והתפלאנו נוכח תגובתו של דוד מני. מעולם לא ראינו אותו חמור סבר כל כך. לא באמת הבנו שבכך סיכנו את אבא במעצר בכלא הבריטי, אולי אף במוות. סבתא הכינה לנו ארוחת ערב, בעוד דוד מני ממחר לבית ההורים, לבשר שהילדים הגיעו לבית הסבתא.

באותם רגעים שררה בבית מהומה רבתי. כל השכנים ניצבו בחוץ, נרגשים לקול זעקותיה של אמא.

"הילדים אינם!" צעקה, והאשימה את אבא בתוצאות העונש שהטיל עלינו.

התברר שמשום שלא ביקשנו ארוחת ערב, ולא נשמע כל רחש מכיוון האינטרסול, טיפס אבא בסולם בשנית, ולתדהמתו מצא את עליית הגג ריקה. הוא קרא בקול גדול, אך לא קיבל מענה. הוא הזעיק את אבנר לעזרתו, על מנת שייכנס פנימה, אל האינטרסול הצר, ויחפש אותנו מאחורי המזוודות ושקי הקמח.

"הם נעלמו", הכריז אבנר, ולאחר מספר דקות של חיפוש מעמיק יותר הבחין בפשפש הפתוח.

התגלית הובילה את כל המשפחה בריצה לחצר,
מחשש שמא נפלנו מהחלון ארצה.
השמחה שהחצר היתה ריקה אף היא נמהלה
בזעקות שבר של כל בני הבית על אבא. "ככה לא
מחנכים ילדים!" גער סבא יחזקאל בבנו.
בשלב זה של המהומה הגיע דוד מני ופתר את
התעלומה לקול אנחות רווחה.
"הכל בסדר, הילדים בריאים ושלמים," הרגיע.
"הם נמצאים אצל סבתא ואני אחראי להם".
אמא מיהרה הביתה, צררה צרור בגדים
והגניבה בתוכם כמה דברי מתיקה, המנה
השבועית לשבת, שאותה נחמיץ אצל סבתא.
רק בשלב מאוחר יותר הבנו עד כמה סיכנו את
כולם.

מדביקי הכרוזים

דוד מני היה בפלמ"ח, ובאותה תקופה הוא
השתתף בפעולות מבצעיות חשאיות. כל הדודים
שלי עסקו בפעילות מבצעית במחתרת. היו אלה
ימי הדבקות הכרוזים נגד הבריטים, וכל מחתרת
נגד רעותה. בבוקר התנוססו הכרוזים על הקירות

והעצים ברחוב, וניידת בריטית היתה עוברת ומסירה אותם.

שיטת ההדבקה הייתה פשוטה, ובוצעה על ידי צמדים המצוידים בסולם ובדלי שבו עיסת קמח ומים. תחת זרועם היו נושאים את הכרוזים שהודפסו במחתרת, כאשר זה שהחזיק את הדלי רץ ומרח את הדבק, ואחריו הגיע מדביק הכרוזים. היו מקרים שבהם הדבק טרם יבש, ומדביקי כרוזים של מחתרת נגדית תלשו את הכרוזים הטריים והדביקו על הדבק הלח עדיין את כרוזיהם.

הפעילות הייתה נחשפת מדי פעם על ידי הבריטים, שארבו למי שרץ ברחוב עם סולם. אי לכך, ההדבקות נערכו בשעות הלילה המאוחרות. בבית המחתרות, שבו התגוררה סבתא, גילו שיטה להדבקת הכרוזים ללא הסולם המחשיד. ראשית, המדביק יצא לרחוב יד ביד עם ילד קטן, לשוות לעצמו מראה תמים. ילד אחר, גם הוא תמים, היה מתהלך עם הדלי בקרבת מקום. ברגע שהוסר חשד לנוכחות בריטית בסביבה היה הבוגר שורק ומעלה את הילד שאיתו הלך גבוה על כתפיו

- תחליף הולם לסולם. הילד השני, זה עם הדלי, היה מגיח, ומייד היו פוצחים כצוות במלאכת ההדבקה. באופן זה היה הכרוז מודבק בגובה שהקשה על המחטרות האחרות לתלוש אותו.

שיטת הילד במקום הסולם הניבה פירות, ולילה אחד הגיע תורנו. השעה הייתה שעת לילה מאוחרת. הדוד יעקב, שהיה איש מחתרת הלח"י ומבוקש על ידי הבריטים, הציע לחיים ולי להצטרף אליו לטיול ברחוב. הוא צירף אלינו גם בן למשפחת מזרחי, שגרה מעל בית סבתא, ואשר השתייך אף הוא למחתרת הלח"י.

בטרם יצאנו נטל דוד יעקב מברשת ודלי עם עיסת דבק מקמת, שהמתינה בצד.

"אתם יוצאים איתנו למבצע הדבקת כרוזים. תעשו מה שאני אומר לכם ותשמעו להוראות בלי לשאול שאלות", פקד עלינו.

חיים ואני התרגשנו וחשנו גאים להיות שותפי סוד נגד הבריטים. הרגשנו שמבצע חשיפת האקדח של אבא וכליאתנו ב"צינוק" שבחדר האמבטיה תרם לכך שדודינו הבחינו בנו, והחליטו לכוון את תעלולינו למשימות אמיתיות.

"על מה שנעשה היום אל תדברו עם אף אחד, אפילו לא עם אבא ואמא," הוא הורה ויצא לדרך, כשהכרוזים תחת חולצתו. הוא צעד ברחוב, נושא אותי על כתפיו, ומאחורינו התקדמו השכנים לבית מזרחי וחיים, נושאים את הדלי עם הדבק. חיים הוביל אותנו דרך מעברי החצרות הסבוכים, שרק אנחנו ידענו כיצד לחצותם. דוד יעקב עצר במקומות שבהם בחר להדביק כרוז. הוא הביט לצדדים, ומשווידא שהשטח פנוי - שרק שריקה חזקה באמצעות חיבור האגודל והזרת מתחת ללשון.

השריקה הצורמנית הביאה אלינו בריצה את מזרחי ואת חיים עם דלי הדבק. חיים ידע לטפס על עצים במיומנות של קוף. הוא נהג לטפס על עצים או עמודי חשמל, להיתלות עליהם ביד אחת ולהשמיע קולות של קופיף קטן ומצווח. לא פעם נפל ושבר את ידיו, אך הדבר לא מנע ממנו להמשיך ולטפס, ולראות אותנו צורחים מלמטה בבהלה, "תרד! תרד!" ככל שהמשיך להאמיר.

מיומנות זו של חיים הייתה ידועה לדוד יעקב, וחיים הפך לתולה הכרוזים במקומות הגבוהים

ביותר, הרבה מעל הגובה הרגיל של שיטת הילד
על הכתפיים. לא אנשי המחותרות היריבות ולא
הבריטים הצליחו להסירם.

חיים ואני האמנו שסוד הדבקות הכרוזים הוא
נחלתנו הבלעדית, עד שיום אחד נפצע אבנר אחי
בראשו ממכת אלת מתכת של שוטרים בריטים.
הוא נתפס בעת שהפגין בנמל חיפה נגד מעצר
מעפילי אוניית "אקסודוס", והתברר שגויס על ידי
דודה עליזה לנוער האצ"ל ולהדבקות הכרוזים זמן
רב לפני שחיים ואני גויסנו להדביק את מודעות
הלח"י.

לקניית עותק מודפס:

[/https://www.eshbalev.com](https://www.eshbalev.com)